

ИВАН ДОБРЪЕ
ЗЛАТНОТО
СЪКРОВИЩЕ
НА БЪЛГАРСКИТЕ ХАНОВЕ
ОТ АТИЛЯ ДО СИМЕОН

†*Βουηλα·ζωαπαν·τεση·δουετοιγη·Βουταουλ·ζωαπαν·ταυρογη·ητζιγη·ταιση*†

Всъщност и в действителност лекс. *ζωαπαν/ζωαпан* е славянска по произход, в интерес на истината, не само и единствено в приблизително-повърхностните етимологически представи на току-що цитирания унгарски професор, а и на много други езиковеди и историци, но нека все пак и преди това отбележим, че тъкмо тази лексема е генетична основа на множеството думи и имена нейни континуанти, продължители в славянските и в неславянските балкански езици, формите и разновидностите на които много добре и напълно основателно се обединяват и представят от широко известната и разпространена още от Ранното Средновековие собствено българската лекс. *жупан*, стб. жоупанъ.

Така например рус. *жуна* “округ”, струс. *жуна*, укр. *жуна* “округ; соляная копь”, за което ние лично не виждаме вътрешносемасиологически основания да му се придава и второто значение, очевидно лексикографска грешка, и по такъв начин, анализът, съвсем неоправдано, да се насочва към историкофонетически може би коректни, но номинативносемантически, ирелевантни индоевропейски лексеми, сръб. *жуна* “община; семья, челядь”, стсръб. *жуна* “округ”, словн. *жура* “округ; приход”, чеш. *жура* “округ”, пол. *жура* “рудник; соляные копи”, с което второ значение и това попада под горната забележка, стб. æðiðeote “τάφος, μνήμα” (Супр.), при което се констатира неизводимостта на най-старото знач. “округ” от редицата други, “индоевропейски” значения; отхвърля се вероятността това значение да е новообразование от лекс. *журан*, без обаче да се изключва възможността лекс. *жура* “округ” да се отнесе към ангсак. *géap* “просторный, широкий” и по-нататък, към гот. *gawi* “округ”.

Наред с това, рус. *жупан* “начальник округа”, струс. *жупанъ*, откъдето и ойкнм *Жупаново* (XV в.; Новг), стб. жоупанъ, бълг. *жупан*, стсръб. *жупанъ*, сръб. *жу̀пан*, словн. *жу̀пан* “должностное лицо; начальник комитата”, чеш. *жу̀пан* “управитель округа”, вероятно производно от *жуна* “округ”, свързано посредством редуване на гласните със стчеш. *һр̀ан*, чеш. *р̀ан*, стпол. *р̀ан* “господин”, по-малко вероятен аварски произход, тъй като думата не може да се отдели от *жуна* “округ” и стчеш. *һр̀ан* [Фасм-2, 65-66].

В общи линии в главното и същественото кой знае колко далеко и откъснато от този етимологичен преглед и анализ не стои и българският етимологичен речник, според който *жуна* “административна област; дружина, род, тайфа”, *джуна* “махала, страна околност”, стб. жоупиште “гроб”, с разпространение или съответствия в останалите южни, западни и източни славянски езици, обаче “Етимологията не е съвсем ясна”.

По същия начин и *жупан* “управител на жупа; глава на род”, *стб.* жоупанъ, с производни, сред тях и *сли Жупаница* в Костурско, *хдрнм Жупаница* - приток на Черни Искър, с разпространение или съответствия в останалите южни, западни и източни славянски езици, но “Етимологията не съвсем ясна”, както и това, че тук все пак се отбелязва и приема за сведение предположението на Брюкнер, според което лексемата е “от аварски произход, срв. *ζοαπάν* в надписа от Наги-Сент-Миклош” [БЕР-1, 559-560].

Според П. Скок *срхрв. žúra, jupra* (1070), *supa* (1242) “стара славянска административна единица; село; място, изложено на слънце, припек и където не се задържа сняг; род, челяд; епархия, енория”, отговаря на *нем. Gau*, равно на *гот., стгорнем. Gawi*; от *žúra* със значението “стара административна единица” и с помощта на суф. *-an*, който се среща само при *žúrān*, се образува наименованието за старейшината на жупата, друго негово значение е “селски кмет”; думата влиза в латинската и гръцката средновековна терминология – *juppania* = *ζουπανία* при Конст. Багрянородни; унгарците не са имали *žúrān*, него румънците са пренесли върху болярите със значението “господин”; в хърватски първата гласна изпада до *žran* “глава на жупа”, което се задържа до 16 в., но също и “надзирател на господарските имоти, дворник”; със същия облик думата я има и при панонските славяни, което се доказва от *унг. ispan* “capitaneus”, от което е *словн. išpan* “надзирател на ратаите и слугите”; *унг. ispan* е преминало и в *нем. ge Gespan*; етимологията не е съвсем сигурна, според Брюкнер и други думата е от аварския език, както и *ban*; едно от потвържденията за това би бил надписът на златната чаша от Надъ Сент-Миклош (9 в.) - *ζοαпан/ζωαпан*, което отговаря на *ζουпан* от прабългарските надписи; завършекът *-an* е същият както при *kagan > kan, bajan > bojan > ban* [Skok-3, 687-688].

Специално в историческия и съвременния книжовен унгарски език има лексеми като *zuppanus* (892), при което авторът историк отбелязва, че *župan* е славянска дума в унгарския език и е равна на лекс. *beg, bö*, славянска дума е и *ispán*, която първоначално е означавала не “comes castri”, а само в съчетание с думата *vár* “Burg” е означавала “várispán”, т.е. *Burggespan* “градоначалник” и освен това е и в структурата на дворцовата титл. *nadórispán* “comes Palatinus”, без обаче да е възможно “от произхода на думата *Gespan (ispán)* да се съди за дворцовия произход на дворцовата структура”, тук е и титл. *suburbanus* [Györffy 1982, 133-146]; *supan* (1290) [Gombos-3, 1821], *csupa, csupán*, като значението на лекс. *csupa* се представя и изразява и посредством слсъч. *csupán scak*, при което и двете имат знач. “puszta, meő” [MagEtSz-3, 317], също и титл. *ispán* “управляющий, приказчик; ишпан, началник комитата” [MagOrSz-1, 1116], откъдето и сложносъставната титл. *várispán* “градоначалник” с помощта на лекс. *vár* “град”.

При секелите още от времето на разпадането на Западнохунската империя е известна и се използва титл. *rabonbans* [Jancsó 1921, 7], а в средновековната унгарска антропонимия има такива мъжки лични имена в съчетание с титла като *Aba Banus*, *мли Ban* на унгарски сановник, *Bele Ban, Bolando Bano, Buzadban, Dionisius banus* [Gombos-1, 654,611; ~*~2, 985,1277; ~*~3, 2241,2261], *ban Simon* [Histoire de la Transylvanie 1992, 198] и най-после в унгарската топонимия се срещат такива селищни имена като *Bors comes, Bors ispán, Scubanus* (1177) [Kiss-1, 198,242,335].

ЖОУПА Ж. страна, округъ, приходъ;
 лугъ прилежащій къ лѣсу.
ЖОУПА Ж. платъе, одежда.
ЖОУПАНЦА Ж. жена жупана.
ЖОУПАНОВЪ НР. жупановъ.
ЖОУПАНЪ М. старшина надъ торгов-
 цами.

БЪЛГАРИТЕ ЗА РУСКИЯ НАРОД, ДЪРЖАВА И КУЛТУРА

ГЛАВА ТРЕТА

СВЯТОЕ КРЕЩЕНИЕ И ПРОСВЕЩЕНИЕ ВЕЛИКОЙ РУСИ

Културно-историческото значение и роля

на християнизацията и даването на русите от българите

на старобългарския език, книжнина, писменост и православна култура

Не по-малко куриозно-противоречиво, но не повече обектно-адекватно тук е и мнението на големия руски езиковед акад. В. Виноградов [2010], който за най-голям срам на всички минали, настоящи и бъдещи руски езиковеди, очевидно не знаейки, че протографът на Остромировото Евангелие например не е преведен и изписан в Русия, а в България, направо отрича най-голословно-категорично българите да имат какъвто и да е принос за началото на руската книжнина и култура и то пред признавания и от него, макар и в един доста колебливо-приблизителен план, очевидно-неопровержим факт, че “язык и графика древнейших русских рукописей свидетельствуют о сильном культурном влиянии Болгарии на русскую письменность XI-XII вв.” и че “подавляющее большинство литературных памятников, сохранившихся от Руси киевского периода, отражает византийско-болгарское влияние”:

Поэтому нет достаточных исторических оснований отождествлять начало киевской письменности и культуры с переходом болгарской литературы на Русь. Правда, язык и графика древнейших русских рукописей свидетельствуют о сильном культурном влиянии Болгарии на русскую письменность XI-XII вв. Перешедшая к нам из Болгарии древняя церковнославянская литература составила главный фонд русской литературы.

Но в составе древнерусской письменности обнаружен целый ряд переводных памятников с латинского языка, относящихся к трудам западнославянских переводчиков. Надо думать, что "официальному крещению русского народа предшествовал подготовительный период в истории русского просвещения и русской письменно-языковой культуры" (В. П. Ламанский). Иначе было бы необъяснимо и непонятно, как из 5-7-летних ребят, крещеных со своими отцами и матерями по приказу княжескому в конце X в., мог через 30-40 лет явиться на Руси целый ряд известных и неизвестных деятелей христианской культуры, письменности и литературы (например, Упырь Лихой, дьякон Григорий и др.). В одно или два поколения писцов и книжников не могли сложиться такой русско-славянский или славянско-русский язык, стиль, правописание, какие мы видим, например, в Остромировом евангелии, в Службных Минеях 1095-1097 гг. или у первых древнерусских писателей.

Однако подавляющее большинство литературных памятников, сохранившихся от Руси киевского периода, отражает византийско-болгарское влияние [10-11].

Истината, великата истина по въпроса обаче е съвсем друга и нея в един глас я прогласяват и българите, и русите:

«Остромирово Евангелие» - это первая, дошедшая до нас, рукописная книга нашего государства. Свое название памятник получил по имени новгородского посадника Остромира, дальнего родственника князя Пяслава, который был сыном киевского князя Ярослава. Остромир являлся высшим должностным лицом Новгорода. В последствии он принял крещение и получил христианское имя Носиф.

Основной текст «Остромирова Евангелия» выполнен одним стилем и одним почерком, то есть почерком писца-каллиграфа диакона Григория. Именно он выбирал для книги высокосортный, белый и тонкий, пергамент, именно он определял пропорции полей и текста, размера и рисунка букв единственного тогда письма - устава. Но первые 23 страницы написаны в совершенно ином стиле. Однозначного объяснения этому пока нет. Именно первые страницы являются более характерными для русской разговорной речи, нежели вся книга, которая более выдержана в рамках церковнославянского языка. Но она интересна тем, что является первой восточнославянской рукописью, то есть в ней хорошо заметно влияние русского разговорного языка на церковнославянский [Остромирово Евангелие 2009, 1-6].

...напомню про результаты такого изучения, напр. текста Остромирова евангелия, выяснение оригинала коего указало на путь происхождения самого текста списка, именно: ближайшим оригиналом Остр. ев. послужил северо-восточный болгарский текст не моложе X в., довольно точно переданный русским переписчиком [Сперанский 1928, 517].

Остромирово евангелие из всех памятников ранней русской письменности, по мнению большинства исследователей, удержало в наибольшей чистоте особенности болгарского протографа.

Помимо портретов евангелистов, евангелие открывалось большой роскошной заставкой византийского стиля и в составе имелось более двухсот больших инициалов, орнаментальный мотив которых ни разу не повторился. Характер их зооморфной орнаментики обнаруживает, по мнению ряда исследователей, связи с восточнохристианскими и болгарскими рукописями.

Так, по мнению В. Лазарева, «Малая Азия и в частности Каппадокия являлись теми художественными центрами, где впервые получил развитие зооморфический инициал, позднее усвоенный в орнаментике болгарских и русских рукописей [Подобедова 1982, 225-234].

Това е един от най-старите паметници на руската писменост. Евангелието е преписано от старобългарски оригинал, произхождащ от североизточните български предели, и то не по-нов от X в. Редицата езикови особености на паметника потвърждават по неоспорим начин мисълта за българската принадлежност на оригинала, от който е направен преписът. Досегашните издатели и изследвачи недвусмислено също потвърждават неговата българска основа. В синаксара под 14 февруари е отбелязана паметта на Кирил Философ, а под 8 януари – паметта на Григорий, епископ в Мизия. Явно е, че сведенията за тези наши светци руският книжовник е взел от български извори [Кувев 1986, 15-16].

Вряд ли следует отрицать тот важный и неопровержимый факт, что текст Остромирова евангелия восходит к древнеболгарскому оригиналу, хотя и отделен от него рядом промежуточных списков. Есть основания полагать, что орнаментальный декор рукописи, не является воспроизведением художественного убранства реконструируемого на основе изучения русского иллюминированного кодекса 1056-1057 гг. болгарского оригинала времени царя Симеона (897-927): он может восходить лишь к оформлению одного из промежуточных списков, возможно, современных крещению Руси, но едва ли более ранних [Пуцко 1988, 67].